

Eve Kyntäjä

Muuttopaineet Venäjältä ja Virosta Suomeen – satua vai totta?

**Artikkeli on julkaistu myös
Siirtolaisuus-Migration -lehdessä 1/1999 (s. 4-10).**

Siirtolaisuusinstituutti – Migrationsinstitutet

Turku - Åbo 1999

<http://www.migrationinstitute.fi>

Muuttopaineet Venäjältä ja Virosta Suomeen – satua vai totta?

Artikkeli perustuu helmikuussa julkaistuun Siirtolaisuusinstituutin tutkimukseen *"Muuttonäkymät Venäjältä ja Baltian maista Suomeen"*. Tutkimukseen osallistui tämän artikkelin kirjoittajan lisäksi Tarton yliopiston tutkija FT *Hill Kulu*. Tutkimusraportissa selvitetään entisen Neuvostoliiton ja Suomen välisen muuttoliikkeen luonnetta ja kartoitetaan mahdolliset Suomeen muuttajien ryhmät Venäjällä ja Baltian maissa.

Rajojen avautumisen jälkeen maastamuutto länsimaihin kiihtyi jonkin verran. Muuttoliikkeet entisen Neuvostoliiton alueen sisällä taas kasvoivat maastamuuttoon verrattuna valtavasti. Länsi-Euroopan tiukentamat maahanmuutto- ja turvapaikkasäännökset aiheuttivat puolestaan sen, että Venäjälle saapui turvapaikanhakijoita IVY:n ja Baltian maiden ulkopuolelta, erityisesti Aasiasta ja Afrikasta. Uudeksi ongelmaksi Venäjälle — kuten muillekin entisille neuvostotasavalloille — muodostuivat laitton maahanmuutto, kauttakulkusiirtolaisuus ja ihmisten salakuljetus päämääränä pääsy länsimaihin. Vaikka länsimaissa, mm. Suomessa, pelättiin Venäjältä tulevaa pakolaistulvaa ja muuttovirtoja, todellista massamuuttoa länteen ei kuitenkaan tapahtunut.

1. Inkerinsuomalaiskysymys

Yksi entisen Neuvostoliiton ja Suomen välisen muuttoliikkeen osa 1990-luvulla on inkerinsuomalaisten paluumuutto. Noin 70 % entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneista ihmisistä on tullut paluumuuttaja-statuksella. Heidän joukossaan on eniten venäjänkielisiä. Paluumuutto viehättää lähinnä nuoria sukupolvia, joiden kosketus suomalaisuuteen on pinnallista. Maahanmuutto Virosta on viime vuosina jatkuvasti pientynyt, kun taas Venäjältä tulleiden määrä on kasvanut.

Inkerinsuomalaiset paluumuuttajat — keitä he ovat?

Alueellisesti perinteinen Inkerinmaa tarkoittaa Pietarin lähiympäristöön sijoittuvaa aluetta ja käsite "inkerinsuomalainen" viittaa 1600-luvulla Suomesta Inkeriin muuttaneiden suomalaisten jälkeläisiin. Inkerinsuomalaiset ovat entisen Neuvostoliiton alueen suurin suomalaista syntyperää oleva väestöryhmä. Entisen Neuvostoliiton alueella on kautta aikojen asunut myös muita suomalaisia, jotka ovat muuttaneet sinne eri aikakausina ja eri syistä. Paluumuutto-oikeus onkin paitsi inkerinsuomalaisilla myös muilla entisen Neuvostoliiton alueella asuvilla kansallisuudeltaan suomalaisilla. Inkerinsuomalaiset pysyivät omana ryhmänään luterilaisen kirkon ja sen ylläpitämän suomenkielisen kouluopetuksen ansiosta Stalinin vainoihin asti.

Vuoden 1920 Tarton rauhansopimuksessa inkeriläisille myönnettiin kulttuuriautonomia, joka ei koskaan toteutunut. Päinvastoin maatalouden pakkokollektivisoinnin lisäksi vuonna 1929 alkoi ensimmäinen Stalinin karkotusaalto, ja lähes 20000 inkerinsuomalaista hädettiin pois Inkeristä Siperiaan. 1930-luvulla lakkautettiin kaikki Inkerin suomalaiset seurakunnat, suomenkielinen opetus kiellettiin, suomenkieliset opettajat ja pa-

pit karkotettiin tai tapettiin. Yhteensä Inkeristä karkotettiin ja pakkosiirrettiin 30-luvulla noin 50000 suomalaista, jotka hajautettiin eri puolille Neuvostoliittoa, suurin osa Siperiaan.

Toisen maailmansodan yhteydessä siirrettiin 63000 inkeriläistä Suomeen työvoimapolan ja Saksan sotatoimien vuoksi. Sodan päätyttyä välirauhansopimus Neuvostoliiton ja Suomen välillä 1944 sisälsi mm. ehdon, että kaikki Neuvostoliiton alueelta Suomeen siirretyt inkerinsuomalaiset on pakko palauttaa Neuvostoliittoon, ja näin 55000 inkerinsuomalaista palautettiin Neuvostoliittoon. Vaikka inkeriläisille luvattiin paluu Inkeriin, heidät kuljetettiin suoraan Siperiaan. Stalinin kuoleman jälkeen (1953) inkeriläisiä alkoi palata kotiseuduilleen, mutta pääsy koti-Inkeriin oli kielletty. Neuvostoliiton venäläistämispolitiikan mukaisesti Inkerin seuduille ja Karjalan kannakselle oli asutettu venäläisiä ja ukrainalaisia. Kaikesta huolimatta pieni osa inkerinsuomalaisia palasi kuitenkin kotiseuduilleen.

Venäjällä ja Baltian maissa asuu nykyään 45000–50000 kansallisuudeltaan suomalaista henkilöä. Niitä, joiden vanhemmista ainakin toinen on suomalainen, on kaikkiaan 70000–90000. Suomalaisväestö entisen Neuvostoliiton alueella ikääntyy. Suomessa asuu nykyään noin 22000 inkerinsuomalaista paluumuuttajaa perheenjäsenineen.

Inkerinsuomalaisten paluumuutto käynnistyi vuonna 1990 presidentti Koiviston kuuluisasta lausunnosta, että Neuvostoliiton (inkerin)suomalaisia voidaan rinnastaa paluumuuttajiin. Suomalaiseksi ja täten paluumuuttoon oikeutetuksi henkilöksi katsottiin henkilö, jonka neljästä isovanhemmasta ainakin yksi oli kansallisuudeltaan suomalainen. Tämä kannanotto käynnisti maahanmuuton, joka osoittautui odotettua vilkkaammaksi. Hyvin pian huomattiin, että paluumuuttajina tulneiden inkerinsuomalaisten suomen kielen taito on puutteellinen, ja suuri osa heistä tarvitsee samanlaista maahanmuuttokoulutusta kuin esim. pakolaiset. Eduskunnan päätöksen mukaisesti ulkomaalaislakiin jouduttiin vuonna 1996 lisäämään uusi pykälä, joka asetti paluumuuttajastatukselle entistä tiukemmat ehdot. Uusien kriteereiden mukaan paluumuuttajaksi pääsee vain silloin, kun kaksi isovanhemmista tai yksi vanhemmista on suomalaista syntyperää.

Sukupolvien suuret erot

Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien joukossa voidaan erottaa kolme sukupolvea, joiden sisällä erityisesti kielitausta ja poliittinen maailmankatsomus aiheuttavat vaihtelua.

Ensimmäinen sukupolvi on syntynyt ennen 1930-lukua historiallisella Inkerinmaalla ennen suomalaisen kyläkulttuurin tuhoamista. Nämä nykyään jo hyvin iäkkäät vanhukset ovat eläneet perinteisessä suomalaisessa kyläkulttuurissa ja käyneet suomalaista koulua, kunnes kaikki Inkerinmaan suomenkieliset koulut lakkautettiin ja suomen kielen käyttö kiellettiin. Äidinkielenä tällä ryhmällä on ollut suomi, ja venäjän kielen he ovat yleensä oppineet vasta myöhemmin pakon edessä.

Suomalaisen kyläkulttuurin olennaisena osana on ollut luterilainen kirkko, jonka etiikka ja moraali ovat vaikuttaneet inkerinsuomalaisten elämänlaatuun ja lasten kotikasvatukseen. Suomalaisten kirkkojen toiminta lakkautettiin vuonna 1938. Tämän sukupolven ihmisillä on yhteinen kärsimyshistoria, johon kuuluu "oman maan (Inkerinmaan)" menetys, oman kodin ja omaisuuden menetys, karkotukset ja vankileirit, elämä hajaannuk-

nessa, alituinen pelko läheistensä ja oman henkensä puolesta. Tämän sukupolven inkerinsuomalaisilla on selkeä suomalainen identiteetti ja kaikista väestönsiirroista ja karkotuksista huolimatta he ovat säilyttäneet sujuvan suomen kielen ja luterilaisen uskonnon.

Toinen sukupolvi on syntynyt 1930- ja 1940-luvulla hajaannuksen aikakaudella yleensä karkotusalueilla Siperiassa ja Keski-Aasiassa. Tämä sukupolvi on kasvanut poliittisesti ankeana aikana pelon ja yleisen ahdistuksen ilmapiirissä Stalinin valtakaudella. Suurella osalla tämän sukupolven inkerinsuomalaisia — heillä, joiden perheitä ei ehditty karkottaa ennen toisen maailmansodan alkua Inkerinmaalta — on lapsuuden muistoja sodan ajan väestönsiirroista Suomeen ja sodan jälkeisestä palauttamisesta Neuvostoliittoon, joka tarkoitti suoraa karkotusmatkaa enimmäkseen Siperiaan. Osalla tästä ryhmästä on traumaattisia kokemuksia lapsuudestaan, kuten muistoja siitä, miten sotilaat pyssyineen tulivat keskellä yötä hakemaan isää, miten naapurit vangittiin tai miten koko perhe vietiin jonakin yönä kotoa, ja alkoi matka tuntemattomaan maahan.

Nuorimmat tästä sukupolvesta ovat syntyneet niillä alueilla, mihin heidän vanhempansa ovat karkotuksesta palanneet eli suurelta osin Neuvosto-Karjalassa tai Virossa. Ankara venäläistämispolitiikka ja pelko joutua uudestaan "mustalle listalle" vaikuttivat tämän sukupolven vanhempien käyttäytymiseen toisinaan jopa niin, että suomen kielen käytöstä kotona luovuttiin kokonaan. Lasten tulevaisuutta, heidän turvallisuuttaan ja etujaan silmälläpitäen yritettiin syyllisyydentunteesta huolimatta edesauttaa lasten sopeutumista neuvostoyhteiskuntaan.

Osa vanhemmista piti kuitenkin yllä suomalaista identiteettiä jopa karkotusalueilla. Kaksoiselämään kuului, että kotona puhuttiin suomea, luettiin mahdollisuuksien mukaan suomalaista kirjallisuutta ja harrastettiin uskontoa. Koulussa lapset joutuivat kuitenkin olemaan valtakulttuurin ehdoilla, joten venäjän kielestä tuli pikkuhiljaa ensimmäinen kieli, ja suomen kieli jäi toiseksi. Nuoret joutuivat vaikeisiin ristiriitoihin, jotka koskivat toisaalta kotona omaksuttua arvomaailmaa ja toisaalta kouluissa vallitsevaa ideologista propagandaa ja pioneeri- tai komsomolitoimintaa. Nimenomaan nuorten identiteetti on erittäin hauras ja nuorisolle on ominaista voimakas tarve tulla hyväksytyksi porukkaan ja olla samanlainen kuin muut kaverit.

Tällaiset ristipaineet aiheuttivat nuorissa usein häpeää ja hämmennystä oman taustan erilaisuuden takia. Olihan neuvostopropaganda luonut toimivan myytin "kansanvihollisesta", ja nuorille pioneereille opetettiin koulussa historiantunneilla, että suomalaiset olivat "valkoisia lahtareita, jotka olivat toisen maailmansodan aikana sotineet työläisten sosialistista valtiota vastaan" jne. Kaikille näille nuorille, myös niille, jotka eivät sisäistäneet kommunistista ideologiaa, oli kuitenkin yhteistä tietoisuus siitä, että ollaan jotenkin poikkeavia valtaväestöstä. Tämän sukupolven lapset kasvoivat vastakkaisten arvojen ristitulesa ja osa eli tietoista kaksoiselämää.

Karkotusajan päättyessä inkerinsuomalaisilla oli käytännössä kaksi vaihtoehtoa, sopeutuminen joko venäjän- tai vironkieliseen ympäristöön ja kulttuuriin. Ne inkerinsuomalaiset, jotka muuttivat Viroon, joutuivatkin usein oppimaan myös viron kielen paitsi he, jotka asettuivat Viron venäjänkielisille alueille ja venäjänkieliseen työympäristöön. Tässä sukupolvessa onkin pieni ryhmä, jolle on ominaista lähes kolmikielisyys — lapsuudenkodissa on opittu suomen kieli, koulussa ja kaduilla venäjä ja Viroon muutettua viron kieli.

Toisen sukupolven etninen identiteetti kehittyi ja muovautui aikuisiässä paljolti avioliitossa. Jos aviopuolisoksi valittiin venäläinen, kotikielenä oli venäjä ja lapsista kasvatettiin venäläisiä. Myös Viron venäläisen kanssa avioituneet inkerinsuomalaiset sulautuivat yleensä venäläisiin. Toisaalta Viroon muuttaneet tai joissakin tapauksessa Virossa syntyneet toisen sukupolven inkerinsuomalaiset joutuivat virolaisen kulttuurin piiriin avioituessaan virolaisen kanssa. Tälle sukupolvelle on ominaista tietty epävarmuus omasta identiteetistä. Kysymykseen "Pidättekö itseänne inkerinsuomalaisena vai venäläisenä/virolaisena?" he vastaavat usein näin: "Kyllä minä olen inkerinsuomalainen paluumuuttaja ... mutta, olenhan minä kuitenkin venäläinen/virolainen, kun olen kasvanut sikäläisessä kulttuurissa ... ja enhän minä edes osaa suomea".

Toisen sukupolven inkerinsuomalaiset voidaankin karkeasti jakaa venäjänkielisiin ja vironkielisiin. Tilastojen mukaan kuitenkin lähes puolet heistä on suomenkielisiä ja puolet muunkielisiä (eniten venäjänkielisiä). Toisen sukupolven inkerinsuomalaisuus on aika pinnallista ja suomen kielen ja kulttuurin tuntemus vähäistä. Työttömyys, huono kielitaito ja epävarmuus omasta identiteetistä tekevät sopeutumisen Suomessa vaikeaksi, ja suuri osa kokee olevansa eristyksissä suomalaisesta yhteiskunnasta.

Kolmas sukupolvi käsittää nuoria ja nuoria aikuisia, jotka ovat syntyneet 1950-luvulla ja myöhemmin eri puolilla Neuvostoliiton aluetta. Tämä sukupolvi on kasvanut suurimmalta osalta perheissä, joissa yksi vanhempi tai yksi isovanhempi on ollut suomalaista syntyperää. Heidän kosketuksensa suomalaisuuteen ja Inkerinmaan traagiseen historiaan on ollut lähes olematonta. Yleensä ainoa kosketus suomalaiseen syntyperään on muisto lapsuudesta, jolloin mummo oli joskus puhunut suomea. Heidän käsityksensä Suomesta ja Inkerinmaasta on kuitenkin epämääräinen ja vailla henkilökohtaista identifiointia ja sitoutumista. Voidaankin sanoa, että Virossa vironkielisessä ympäristössä kasvaneet nuoret kokevat itsensä virolaisiksi ja venäläisessä ympäristössä varttuneet pitivät itseään venäläisinä.

Inkerinsuomalaisten paluumuuton syistä ja seurauksista

Suomen ulkomaalaisväestöstä yli kolmasosa on tullut entisestä Neuvostoliitosta. Vuosina 1989–1997 saapui sieltä Suomeen yli 33000 ihmistä, kun samaan aikaan Suomesta muutti sinne yli 3000 ihmistä. Vuoden 1991 huipun jälkeen muuttovirrat vähenivät, mutta viime vuosina lasku on pysähtynyt. Enemmistö 1990-luvulla entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneista on Venäjältä ja Virosta — muista IVY:n ja Baltian maista saapuneita on yksittäisiä tapauksia. Maahanmuutto Virosta on viime vuosina jatkuvasti pienentynyt, kun taas Venäjältä tulijoiden määrä on väliaikaisen vähentymisen jälkeen noussut. Venäjänkielisten ihmisten osuus maahanmuuttajien joukossa on selvästi kasvanut. Suurin osa entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneista on 20–30-vuotiaita; runsaasti on myös lapsia.

Virossa ja Pietarin seudulla tehty haastattelututkimus antoi kuvan Inkerin Liiton ja Inkerin kirkon näkemyksistä Suomeen suuntautuvasta paluumuutosta. Haastateltujen mielenpiireet olivat aika samanlaisia niin Pietarin seudulla kuin Virossa. Tärkeimpinä muutostyynä pidettiin vanhuksilla huonoja asunto-oloja ja pieniä eläkkeitä, nuoremmilla työttömyyttä tai sen uhkaa. Myös liian pienet palkat, ja Venäjän kohdalla jopa palkkojen maksamatta jättäminen, mainittiin muutostyynä. Vanhemmat toivovat lapsilleen parempaa tulevaisuutta Suomessa.

Inkerin Liitto ja kirkko ovat huolissaan Inkerin kulttuurin säilymisestä, kun nuoremmat sukupolvet eivät enää osaa suomea. Inkerinsuomalaisten muutto Suomeen ei ole inkeriläisjärjestöjen mielestä paluumuuttoa vaan maastamuuttoa. Muutto Suomeen tarkoittaa Inkerinmaan väestörakenteen venäläistymistä ja vaikeuttaa Inkerin kulttuurin ja identiteetin elvyttämistä Venäjällä ja Virossa. Kielitaidottomuudesta huolimatta nuorten maastamuutto Suomeen on lisääntymään päin ja vanhukset jäävät yksin. Vanhukset eivät mielellään muuttaisi, jos asunto-olot olisivat paremmat. Haastateltujen mielestä Suomen kannattaisi auttaa etenkin inkeriläisiä vanhuksia, jotka ovat kieleltään ja mieleltään suomalaisia. Näin tuettaisiin inkerinsuomalaista yhteisöä sen asuinseudulla. Suomen antaman avun pitäisi olla myös alueellisesti tasapuolista. Sen ei pitäisi kohdistua pelkästään muutamaankin keskukseseen, ja muutenkin sen pitäisi tavoittaa apua eniten tarvitsevia.

Jos verrataan Viron olosuhteita sekasortoiseen Venäjään, voidaan todeta, että nopea talouskasvu ja elintason sekä hyvinvoinnin nousu, olojen yleinen vakiintuminen ja tulevaisuudessa hämmöittävä EU:n jäsenyys tukevat arviota, että pysyvä maastamuutto Virosta tulee lähivuosina pikemmin vähentymään kuin lisääntymään. Tämäntapainen yleinen kehitys vähentänee myös Viron inkerinsuomalaisten muuttopaineita Suomeen. Venäjän inkerinsuomalaisten paluumuuttohalukkuus ei ole vähentynyt. Venäjän vaikean taloudellisen tilanteen ja sosiaalisen turvattomuuden takia tässä vaiheessa on vaikea uskoa sen lähiaikana vähentyvän. Inkerinsuomalaisille Suomesta suunnattava apu ja tuki tulevat — sekä Venäjällä että Virossa — siksi olemaan lähivuosina tärkeitä näiden sosiaalisten olojen ja kulttuurisen identiteetin vahvistamiseksi. Yksi suuri kysymys on, mikä tulee olemaan inkerinsuomalaisuuden kulttuurinen merkitys nykyisten inkeriläisvanhusten sukupolven jälkeen. Vaarana on, että se jää pelkäksi sunnuntaiharrastukseksi kansantanhun ja kuorolaulun merkeissä.

Tosiasia on, että Suomeen muuttaa paluumuuttaja-statuksella yhä enemmän venäjänkielisiä maahanmuuttajia, joilla on vaikeita sopeutumisongelmia. Kielitaidottomat nuoret, jotka eivät ole enää oppivelvollisia, jäävät kaikkien yhteiskunnallisten turvaverkkojen ulkopuolelle. Jos paluumuutto jatkuu entisellään, paluumuuttajien kotouttaminen edellyttää Suomen yhteiskunnalta entistä harkitumpaa integraatiopolitiikkaa. Venäjällä ja Virossa toteutettavan paluumuuttovalmennuksen tehostamisen ohella paluumuuttajien sopeutumista edesauttavat intensiivinen kieliopetus, tasa-arvo työmarkkinoilla ja suvaitseva ilmapiiri Suomessa.

2. Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanotto Venäjällä

Vuonna 1993 Venäjä ratifioi YK:n pakolaissopimuksen ja sitoutui noudattamaan Geneven pakolaissopimusta ja sen lisäpöytäkirjaa. Samana vuonna Venäjälle säädettiin omat pakolaisia ja pakkosiirtolaisia koskevat lait. Vuonna 1992 oli jo perustettu Venäjän Federaalinen Maahanmuuttovirasto (FMS), jonka tehtävänä oli rekisteröidä maahan tulevat pakolaiset ja pakkomuuttajat. Vuonna 1994 hyväksyttiin Venäjällä Federaalinen Maahanmuutto-ohjelma (*Federal Migration Programme*), joka esitti mm. 1) toimintalinjansa pakolaisten ja maahanmuuttajien vastaanottoa ja asuttamista varten, 2) Venäjän velvollisuuksien määrittelyt Geneven pakolaissopimuksen suhteen, 3) maahanmuuton kontrollijärjestelmän perustamista, 4) muuttovirtojen sääntelyn lainsäädännöllisen pe-

rustan luomista, 5) kansalaisjärjestöjen roolin korostamista työssä maahanmuuttajien ja pakolaisten parissa.

Vuonna 1995 Venäjällä perustettiin FMS:n sisälle ulkomaalaisvirasto (*Upravlenie Immigratsionnogo Kontrolja* eli UIK), jonka tehtävänä on rekisteröidä turvapaikanhakijoita, joilla on jokin muu kansalaisuus kuin Venäjän, antaa heille turvapaikanhakijan todistus, suorittaa terveystarkastukset, haastattelut ja muut turvapaikanhakuun liittyvät toimenpiteet. FMS:n ja UIK:n työnjako on ollut vuodesta 1993 selkeä. Ensin mainittu työskentelee IVY:n ja Baltian maista tulevien eli entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden Venäjän kansalaisten (tai niiden, joilla on edelleen Neuvostoliiton passi, eikä mitään muuta kansalaisuutta) parissa, mm. niiden, joille myönnetään "pakkomuuttajan" status. UIK puolestaan on tarkoitettu niille turvapaikanhakijoille ja muille, joilla on jonkin muun maan kuin Venäjän kansalaisuus. Lähiaikoina FMS ja UIK yhdistyvät.

Perustamisensa jälkeen FMS on rekisteröinyt noin 1,2 miljoonaa pakolaista ja pakkomuuttajaa, jotka ovat tulleet Venäjälle muista IVY:n maista ja Baltian maista — ns. lähiulkomailta — ja joista valtaosa on kansallisuudeltaan venäläisiä. Ns. kaukoulkomailta tulleet turvapaikanhakijat ovat jääneet sekä Venäjän tilastojen että vastaanottojärjestelmän ulkopuolelle. Viranomaiset käyttävät IVY:n ja Baltian maiden ulkopuolelta tulleista turvapaikanhakijoista määritelmää "kauttakulkusiirtolainen" (*transit migrant*), joille Venäjä on vain läpikulkumaa matkalla länteen. Jos "muukalainen" turvapaikanhakija onnistuu pääsemään maahanmuuttovirastoon ja jättämään virallisen turvapaikkahakemuksen, hänelle annetaan todistus, joka on ainoa hänen Venäjällä oleskelunsa laillistava dokumentti.

Turvapaikanhakijoiden vastaanotto ja siihen kuuluvat palvelut puuttuvat käytännössä. Esimerkiksi Pietarissa tai Moskovassa, joissa on eniten kaukoulkomailta tulleita pakolaisia, turvapaikanhakija on täysin oman onnensa nojassa. Venäjän viranomaiset eivät järjestä turvapaikanhakijoille vähimmäistoimeentuloa, majoitusta eikä kieliopetusta. Mahdollisuus tai uhka joutua vastaanottokeskukseen riippuu siitä, millä paikkakunnalla turvapaikkahakemus jätetään, eli onko hakemuksen jättöpaikkakunnalla oma vastaanottokeskus. Pietarin viranomaisten mukaan Pietarissa oleskelevat turvapaikanhakijat majoittuvat maamiestensä luokse, ja saavat näiltä myös aineellista apua. Esimerkiksi Pietarissa on erittäin järjestäytyneet afgaanijärjestö, joka pitää omistaan huolen. Kolmansista maista tulleille turvapaikanhakijoille on perustettu vain muutamia väliaikaisia vastaanottoleirejä Rostovissa, Krasnodarin alueella ja Permin oblastissa, joka muuten sijaitsee Uralin vuoristossa Siperiassa.

IVY:n ja Baltian maiden ulkopuolelta — eli ns. kaukoulkomailta, kuten Venäjällä sanotaan — tulleiden pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden tilastotiedot ovat erittäin viitteelliset, kuten muutkin Venäjän pakolais- ja siirtolaistilannetta kuvaavat tilastot. UNHCR on rekisteröinyt noin 30500 turvapaikanhakijaa, joista kaksi kolmannesta on Afganistanista, noin 10 % Irakista, 9 % Somaliasta, 3 % Angolasta ja 2 % Etiopiasta. UNHCR:n tilastot ovat kuitenkin puutteelliset, koska läheskään kaikki potentiaaliset turvapaikanhakijat eivät tule UNHCR:n virkailijoiden tietoon. Venäjän viranomaisille on jätetty n. 5000 turvapaikkahakemusta, joista yli 3000 on jätetty Moskovon viranomaisille, ja yli 1500 Pietariin. Noin 100 henkilöä yhteensä on onnistunut saamaan Venäjällä pakolaisstatuksen, heistä enemmistö oli Afganistanista. Kaukoulkomailta tulleiden ja varsinkin tummaihoisten turvapaikanhakijoiden tilanne on Venäjällä äärimmäisen vaikea, alkaen siitä,

että jopa turvapaikkahakemuksen jättäminen Venäjän viranomaisille edellyttää tiettyä onnea. Jos kuitenkin hakemus onnistutaan jättämään, päätös on yleensä kielteinen.

3. Kolmansien maiden kansalaisten laitton kauttakulkusiirtolaisuus

Uudeksi ongelmaksi Venäjälle — kuten muillekin entisille neuvostotasavalloille — muodostuivat laitton maahanmuutto, kauttakulkusiirtolaisuus (transit migration) ja ihmisten salakuljetus päämääränä pääsy länsimaihin. Venäjällä on arvioitu olevan noin puolesta miljoonasta miljoonaan laitonta siirtolaista, joiden päämääränä on pääsy länteen. Länsi-Eurooppa on tiukentanut maahanmuuton ja turvapaikanhaun ehtoja, ja pääsy sinne on muuttunut entistä vaikeammaksi. Samalla Venäjän rajavartiosto on vahvistanut rajavalvontaa niin, että vain harvat pääsevät laittomasti rajan yli. Vuonna 1998 Venäjän puolella jäi kiinni 708 laittomasti Suomeen pyrkivää, ja Suomen rajavartiosto puolestaan pysäytti 42 luvaton maahantulijaa. Tilanteessa on tiettyjä riskejä, koska laittomasti maassa oleskelevilla ei ole mitään menetettävää ja laillisten toimeentulokanavien puuttuessa he saattavat joutua rikolliseen toimintaan. Samalla he ovat hyviä uhreja ihmisten salakuljetuksella rahaa tienaaaville rikollisryhmille, jotka eivät aina palkkion saatuaan välitä siitä, miten salakuljetettaville käy. Mutta voidaan kysyä, mitä tapahtuu sitten, jos Venäjä ei pysty enää maksamaan rajavartijoille palkkoja.

Laittomia siirtolaisia tulee myös niistä turvapaikanhakijoista, jotka saavat Venäjän viranomaisilta kielteisen päätöksen, mikä on tavanomaista. Sen jälkeen, kun turvapaikanhakija saa kielteisen päätöksen, hän voi valittaa päätöksestä. Jos sekään ei auta, hänestä tulee kuukauden kuluttua laitton siirtolainen, jolla ei ole minkäläistä turvaa eikä tulevaisuutta. UNHCR:n myöntämä turvapaikanhakijan todistus ei ole Venäjällä lainvoimainen, ja näin nämä turvapaikanhakijat, jotka eivät voi palata kotimaahansa, mutta eivät pääse länteenkään, jäävät Venäjälle ikäänkuin loukkuun (*stranded persons*) laittomina siirtolaisina ilman toivoa tulevaisuudesta.

Venäjällä ja Baltian maissa ei ole Geneven sopimuksen ratifioinnista huolimatta toimivaa pakolaisten vastaanottojärjestelmää. Turvapaikanhakijoiden kohtelusta Venäjällä jää vaikutelma, että Venäjä on allekirjoittanut kansainväliset pakolaissopimukset toivossa saada ulkomaista rahaa "omien" eli IVY:n ja Baltian maista tulleiden pakkomuuttajien — eritoten etnisten venäläisten — auttamiseen, eikä pyrkimykseen kehittää vastaanottojärjestelmä tarjotakseen suojaa kaukokuulomailta eli entisen imperiumin ulkopuolelta tuleville turvapaikanhakijoille ja pakolaisille.

Baltian maiden pakolais- ja turvapaikanhakijoiden määrä on toistaiseksi erittäin pieni, eikä niistä aiheudu kauttakulkusiirtolaisuuspaineita Suomeen. Vaikeimmassa asemassa on Liettua johon kohdistuu Valko-Venäjän ja Liettuan välisen rajan takia eniten kauttakulkusiirtolaisuuspaineita. Vaikka pakolaisten vastaanottojärjestelmää Baltian maissa ollaan vasta luomassa, kokonaisuutena tilanne on huomattavasti parempi ja aivan eri luokkaa kuin Venäjällä. Pienissä maissa kunnallishallinto toimii jo, ja läntinen apu menee perille.

4. Lopuksi

Media on 1990-luvun alussa moneen otteeseen maalannut synkän kuvan entisen Neuvostoliiton alueelta odotettavista pakolaisvirroista. Kauhuskenaario ei kuitenkaan ole toteutunut. Syyskuussa 1998 alkanut kriisi Venäjällä on länsimaiden kannalta huolestuttava, mutta sitä ei kannata yliarvioida. Venäjällä on kautta aikojen ollut kriisejä. Suuria muuttovirtoja ei ole tullut siitä huolimatta sieltäpäin länsimaihin. Koko 1990-luvun Venäjälle on esimerkiksi ollut ominaista se, että osa kansalaisista ei ole saanut palkkojaan ajoissa. Jos Venäjän kriisi kehittyy kuitenkin niin pitkälle, että rajavartioston palkkoja ei pystytä maksamaan, on todennäköistä että laittomia siirtolaisia alkaa tulla Venäjältä Suomeen. Suurin osa laittomista tulijoista haluaa todennäköisesti päästä Ruotsiin tai muihin Pohjoismaihin, mutta osa anoo turvapaikkaa Suomesta. Tässä yhteydessä lähialueyhteistyön tärkeys korostuu entisestään.

Vuonna 1990 alkanut inkerinsuomalaisten virallinen paluumuutto osoittautui puolestaan odotettua vilkkaammaksi ja muuttajien sopeutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ei ole sujunut ongelmitta. Inkerinsuomalaisista paluumuuttajista on Suomessa käyty aktiivista keskustelua — sekä puolesta että vastaan — ja viime aikoina inkerinsuomalaisten paluumuutto on ollut erittäin usein julkisissa tiedotusvälineissä puitavana.

Paluumuuttajat ovat pikemminkin rinnastettavissa venäläisiin ja vähemmässä määrin myös virolaisiin maahanmuuttajiin. Paluumuuttojärjestelmän jatkuminen entisellään tarkoittaa sitä, että venäjänkielinen vähemmistö kasvaa Suomessa. Miten tässä näin pääsi käymään? Olisiko ollut tarkoituksenmukaista — **ennen** ns. paluumuuttojärjestelmän käynnistämistä — tilata perusteellinen tutkimus entisen Neuvostoliiton suomalaisväestön olosuhteista, demograafisesta rakenteesta ja potentiaalisten muuttajien suomalaisuudesta, erityisesti suomen kielen taidosta. Voimme vain ihmetellä, miksi sitä silloin ei tehty.